

ЮВІЛЕЇ

О.М.Любовець (Київ)

ДО 70-РІЧЧЯ ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА, ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ В.Ф.СОЛДАТЕНКА

13 квітня 2016 р. виповнилося 70 років відомому українському вченому-історичу, доктору історичних наук, професору, члену-кореспонденту НАН України Валерію Федоровичу Солдатенку. Народився він у місті Селідове Донецької області у сім'ї службовців. Закінчив із золотою медаллю середню школу у Дружківці, у 1970 р. – з дипломом із відзнакою історичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка. Потім вступив до аспірантури КДУ й одночасно був зарахований викладачем на кафедру історії КПРС. У 1973 р. захистив кандидатську дисертацію. Упродовж 1976–1984 рр. працював старшим науковим співробітником Інституту історії партії при ЦК Компартії України. У 1981 р. став доктором історичних наук.

У 1984–1988 рр. очолював кафедру історичного досвіду КПРС Київської вищої партійної школи. Упродовж 1988–1991 рр. завідував відділом історико-політичних досліджень Інституту політичних досліджень ЦК Компартії України. У 1992–2010 рр. – завідувач відділу етноісторичних досліджень, відділу соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. У 2010–2014 рр. очолював Український інститут національної пам'яті. Із 2014 р. – головний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. У 2006 р. обраний членом-кореспондентом НАН України.

В.Ф.Солдатенко – знаний історик, відомий своїми працями в Україні та за її межами. Загалом він автор близько 700 публікацій, з яких 30 – індивідуальні і 70 – колективні монографії. Праці написано переважно українською, окремі – російською, деякі перекладено англійською, німецькою, польською, китайською мовами. Наукова діяльність ученого розпочалася майже 50 років тому. Будучи ще аспірантом, Валерій Федорович предметом дослідження обрав один із найскладніших, найсуперечливіших етапів вітчизняної історії – революційну добу 1917–1920 рр., що й стало пріоритетним напрямом його подальших студій.

У 1970–1980-х рр. В.Ф.Солдатенко займався дослідженням революційного руху в Україні на початку ХХ ст. та в 1917–1920 рр., історії преси цього періоду. Видав декілька індивідуальних монографій, став співавтором низки фундаментальних

колективних праць (історичні хроніки, збірники документів, довідники, узагальнюючі студії). З огляду на значний фактологічний матеріал, ці праці й досі не втратили свого історіографічного значення та широко використовуються сучасними дослідниками.

Нового якісного рівня праці В.Ф.Солдатенка набувають у 1990-х рр. Він став одним із перших вітчизняних істориків, які повернули до наукового обігу термін «Українська революція», що виник у процесі революційної боротьби, був запроваджений ідеологами національно-визвольного руху й широко використовувався діаспорною історичною наукою. Спираючись на широке коло джерел, учений довів, що сучасники вкладали у це поняття своє бачення та розуміння суспільних процесів, які відбувалися в Україні, вважаючи їх відмінними від загальноросійського революційного поступу, підкреслюючи в меті руху два начала – національно-визвольне та соціально-визвольне. Так само розуміє сутність революційних процесів і сам історик, обґрунтовуючи це у своїх численних працях.

Значну роль у процесі поширення терміна «Українська революція» у вітчизняній історичній науці відіграли ґрунтовні індивідуальні монографії з аналогічними назвами: «Українська революція: концепція та історіографія» (1997 р.), «Українська революція: концепція та історіографія (1918–1920 рр.)» (1999 р.). Обидві книги пов'язані єдиною ідеєю – розкрити концепцію та відтворити основні події Української революції крізь призму творчого спадку її керівників, а згодом й історіографів – М.Грушевського, В.Винниченка, П.Христюка, Д.Дорошенка, М.Шаповала.

Значний резонанс у науковому середовищі мав вихід наступної фундаментальної праці: «Українська революція: Історичний нарис» (1999 р.). На момент її появи це була фактично єдина комплексна студія, в якій найповніше відтворено панорамну картину історії Української революції 1917–1920 рр., запропоновано критерії її періодизації, з'ясовано причини, характер і мету боротьби, показано еволюцію розвитку концепції, розкрито історичне значення та уроки.

Запропоновані підходи до вивчення феномену Української революції набули подальшого розвитку в індивідуальних і колективних працях. Зокрема у другому томі («Революції в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917–1920)») шеститомного видання «Політична історія України ХХ століття», де В.Ф.Солдатенко став одним із двох авторів, а також у розділах схожого видання: «Україна: політична історія ХХ – початку ХХІ ст.» (2007 р.).

У працях ученого предметом ретельного вивчення й аналізу стали різні аспекти та складові революційних процесів 1917–1920 рр. Насамперед, це проблема державотворення. Практично в кожній студії присутній аналіз різних форм державності, які виникали на українських теренах упродовж революційної доби – республікансько-демократичної, радянської, авторитарно-монархічної, регіонально-консервативної. Характеризуючи різні моделі національно-державного будівництва, В.Ф.Солдатенко висвітлює позиції та ідеологічні доктрини політичних сил, які сприяли їх становленню, виокремлює чинники, що впливали на ставлення різних верств населення щодо відповідних владних органів і структур. При розгляді питань державотворення особлива увага приділяється проблемі соборності українських земель, котра розглядається як один із найголовніших пріоритетів державної політики тогочасних національних урядів.

При висвітленні перебігу революційних подій В.Ф.Солдатенко використовує принцип альтернативності, обґрунтовуючи наявність у суспільстві об'єктивної можливості реалізації різних варіантів-альтернатив подальшого розвитку. Ще на межі 1980–1990-х рр. учений активно включається в дискусію щодо альтернатив 1917 р., наголошуючи, що тогочасна політична ситуація містила різні, змінювані час від часу можливості політичного розвитку. Докладно аналіз реальних і гіпотетичних альтернатив

суспільно-політичного розвитку України здійснено в монографії «Революційні альтернативи 1917 року й Україна» (2010 р.; у співавторстві з О.М.Любовець). Предметом особливої уваги у книзі стали національні моделі соціально-політичного розвитку як альтернативи варіантам, запропонованим спочатку Тимчасовим урядом, а згодом більшовицьким Раднаркомом.

Ще одним пріоритетним напрямом досліджень історика є проблема захисту надбань національної державності, історії збройних сил України. Достатньо скрупульозно це виписано в узагальнюючих монографіях та у працях, присвячених безпосередньо мілітарній історії. Зокрема «Військовий чинник у боротьбі за політичну владу в Україні в 1917–1918 рр.» (2002 р.; у співавторстві з Л.Хало) та «Галицька армія у Великій Україні» (2004 р.; у співавторстві з Б.Савчуком).

Валерій Федорович є одним із провідних фахівців у вивченні такого суперечливого феномену, як український націонал-комунізм. У своїх працях він простежує процес організаційного оформлення відповідних груп і течій, розглядає еволюцію самої ідеї та аналізує спроби втілення її у життя. Цьому присвячено окрему монографію: «У пошуках соціальної й національної гармонії (Ескізи до історії українського комунізму)» (2006 р.).

Історик немало працює над розробкою питань досвіду вітчизняної дипломатії, зовнішньополітичної діяльності національних урядів революційної доби. Статті відповідної тематики регулярно з'являються у щорічнику «Україна дипломатична».

Слід зазначити, що впродовж усієї наукової кар'єри В.Ф.Солдатенко захоплювався історичною персоналістикою, ефективно досліджуючи внесок у політичне життя, суспільну думку таких видатних постатей, як М.Драгоманов, М.Грушевський, В.Винниченко, Д.Дорошенко, С.Петлюра, П.Христюк, М.Порш та ін. Їх політичні біографії висвітлено у статтях, розділах монографій, окремих книжках. Можна констатувати, що в історика є «улюблений герой» – Володимир Винниченко, якому присвячено п'ять монографій.

Значний резонанс у науковому середовищі мали книги, присвячені таким непересічним і суперечливим постатям, як М.Скрипник та Г.Пятаков. Однією з останніх розвідок у жанрі біографістики є книга «Проект “Україна”: 1917–1920 рр.: Постаті» (2011 р.), в якій уміщено короткі нариси про 37 найголовніших діячів революційної доби, що репрезентують весь, практично повний, тогочасний політичний спектр сил, котрі впливали на долю народу, нації. Окремою цариною в науковому доробку вченого стали історіографічні сюжети – практично в кожній праці міститься розширений і ґрунтовний аналіз наявної літератури з досліджуваної проблематики.

Упродовж останніх років вийшла з друку низка праць В.Ф.Солдатенка, які фактично узагальнюють його напрацювання та знання про революційну добу 1917–1920 рр. Це чотиритомне дослідження «Україна в революційну добу: Історичні есе-хроніки» (кожен том присвячено одному з років революції) та «Революційна доба в Україні: 1917–1920 роки: Логіка пізнання, історичні постаті, ключові епізоди», двічі (в 2011 і 2012 рр.) видана у форматі збірника статей. Головну увагу у цих виданнях зосереджено на таких ключових проблемах: співвідношення соціальних і національних детермінант як складових суспільно-революційних процесів, напрями ідейно-політичної та партійної боротьби, аналіз різних форм національно-державного будівництва.

В.Ф.Солдатенко є автором численних статей у фундаментальних енциклопедичних виданнях. Зокрема «Великий Жовтень і громадянська війна на Україні» (1987 р.), «Политические партии России: Конец XIX – первая треть XX века» (1996 р.), «Енциклопедія історії України», «Юридична енциклопедія», «Українська дипломатична енциклопедія», «Політологічний енциклопедичний словник» (2004 р.), «Політична енциклопедія» (2012 р.) та ін.

Як відомого й авторитетного історика В.Ф.Солдатенка запрошують до авторських колективів підручників для вищої школи. Так, він узяв участь у підготовці навчальних посібників «Історія України: Нове бачення» (витримав три перевидання – 1997, 2000, 2002 рр.), «Дипломатична історія України (XIX – перша чверть XX ст.») (2011 р.), низки методологічних розробок.

Праці Валерія Федоровича відзначаються високим теоретичним і фаховим рівнем, оригінальністю постановки завдань, глибоким, предметним аналізом досліджуваних процесів, ґрунтовністю висновків та узагальнень. Досягнення вченого відзначалися нагородами. За двотомну монографію «Українська революція: концепція та історіографія» Президія НАН України у 2000 р. присудила йому премію імені М.Костомарова, а за книгу «Володимир Винниченко: на перехресті соціальних і національних прагнень» (2005 р.) він удостоєний Міжнародної премії імені В.Винниченка.

Звичайно, не всі погляди та позиції історика зустрічають схвальні відгуки й беззастережну підтримку з боку наукового загалу. Часто поява нових праць супроводжується полемікою та викликає дискусію. Однак треба віддати належне – Валерій Федорович завжди коректно, зважено веде дискусію, оперуючи науковими доводами та доказами. В.Ф.Солдатенко – не тільки скрупульозний і ґрунтовний учений, а й ефективний організатор наукової справи. Керовані ним наукові колективи завжди займалися розробкою актуальної, суспільно значимої проблематики. Упродовж вісімнадцяти років він очолював відділ в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАНУ, був керівником розробки низки комплексних наукових проблем. На початку 1990-х рр. співробітники відділу зайнялися вивченням проблеми, яка до того навіть не порушувалася вітчизняною наукою – аналізом української ідеї як суспільного феномена. За результатами досліджень було видруковано серію книг, в яких детально простежувався розвиток української ідеї від першовитоків, формування зародкових елементів до перетворення на наукові концепції й теорії.

Новизною підходів відзначається й колективна монографія «Український вибір: політичні системи XX століття і пошук власної моделі суспільного розвитку» (2007 р.). Фактично, на момент виходу вона стала першою спробою у вітчизняній історіографії комплексного порівняльного аналізу різних політичних систем, за яких упродовж XX ст. довелося існувати українству. Результатом комплексної наукової теми стала й колективна монографія «Суспільно-політичні трансформації в Україні: від задумів до реалій» (2009 р.), де висвітлено суспільно-політичні трансформації, які відбувалися в українському соціумі та політикумі у другій половині XIX – на початку XXI ст.

Притаманне Валерієві Федоровичу новаторство виявилось і в ідеї створення енциклопедичного довідника та збірника документів сучасних політичних партій. Саме він ініціював і розробив концепцію відповідного проекту, який було реалізовано відділом уже після переходу В.Ф.Солдатенка на іншу посаду.

Упродовж трьох із половиною років В.Ф.Солдатенко очолював Український інститут національної пам'яті. За його керівництва він набув статусу науково-дослідної установи, зосередивши свої зусилля на науковому та аналітичному забезпеченні формування політики національної пам'яті в Україні. Пріоритетним у роботі співробітників УІНП було дослідження теоретичних і прикладних аспектів студій пам'яті. Поступово заклад перетворився на своєрідний центр, що акумулював здобутки вітчизняних та зарубіжних дослідників. Колектив інституту підготував перший у вітчизняній і світовій практиці словник-довідник «Національна та історична пам'ять» (2013 р.), який запропонував системні, узагальнюючі знання і глумачення пам'яттєвого дискурсу в Україні

та за її межами. Іншою узагальнюючою роботою співробітників УІНП стала підготовка предметного бібліографічного довідника вітчизняних і зарубіжних видань стосовно феноменів національної пам'яті й політики національної пам'яті: «Студії пам'яті в Україні: (Історіографічний дискурс. Бібліографічний покажчик)» (2013 р.).

Розуміючи національну пам'ять як сукупність знань, уявлень та ціннісних оцінок подій минулого, які акумулюються у свідомості нації, колектив інституту намагався дослідити всі сегменти цього суспільного феномену, розкрити особливості кожного з них. Значна увага приділялася вивченню особливостей відображення у суспільній свідомості національних трагедій. Зокрема голодів 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 рр. в Україні, масових незаконних репресій, Голокосту, примусових депортацій. Було здійснено значну роботу щодо увічнення пам'яті Корюківської трагедії – найбільш масової за одночасною кількістю жертв розправи гітлерівських окупантів над мирним населенням на теренах Європи.

Досліджуючи різні аспекти національної пам'яті, колектив інституту усвідомлював, наскільки важливо чітко й об'єктивно фіксувати поточні історичні події, щоб пізніше вони адекватно віддзеркалювалися у свідомості та національній пам'яті наступних поколінь. Саме тому з ініціативи першого заступника голови УІНП – В.В.Кривошеї було започатковано широкомасштабний проект «Майдан: Усна історія». Як дослідник революційної доби, В.Ф.Солдатенко підтримав цю ідею. Упродовж лютого – березня 2014 р. співробітники інституту записали 152 свідчення безпосередніх учасників Євромайдану. Актуальність і потреба цього проекту підтверджується – нині УІНП продовжує цю копітку роботу зі збору й обробки спогадів учасників протистояння листопада 2013 – лютого 2014 рр.

Невід'ємною складовою наукової діяльності інституту була популяризація історичних знань, адаптація на загальнодоступний рівень наукових досягнень. У цьому напрямі пророблено колосальну роботу – за короткий час вийшло 33 монографії, 12 посібників, 812 статей. Частина видань інституту зараз уже стала бібліографічною рідкістю. Зокрема «Каталог зруйнованих храмів і монастирів України» (2013 р.), «Зруйновані храми і монастирі України: Анотований покажчик обласного і районного рівнів» (2013 р.), двотомний бібліографічний покажчик «Шевченко-художник» (2013, 2014 рр.), «Київ у національній пам'яті» (2013 р.) та ін.

Валерій Федорович – багатолітній член редколегій низки фахових періодичних видань з історії України. Серед них загальновідомі й популярні видання «Український історичний журнал», «Історичний журнал», «Історія України», «Діалог», «Пам'ять століть», «Національна та історична пам'ять», «Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАНУ», «Гілея» та ін. Упродовж багатьох років учений входить до складу спеціалізованих учених рад із захисту докторських і кандидатських дисертацій. Як визнаного фахівця його часто запрошують офіційним опонентом. В.Ф.Солдатенко одночасно з науково-дослідною роботою займається викладацькою діяльністю. Він розробив низку нормативних і спеціальних історичних дисциплін, які викладалися в Київському національному університеті ім. Т.Шевченка та інших вишах. Під його керівництвом підготовлено й захищено 11 кандидатських, 5 докторських дисертацій.

Валерій Федорович відзначається й своїми людськими рисами. Це – інтелігентна, доброзичлива, високопорядна людина. Наукова громадськість, колеги та друзі щиро вітають ювіляра з 70-річчям і бажають міцного здоров'я, творчого натхнення, щастя й добробуту!